BIRKA

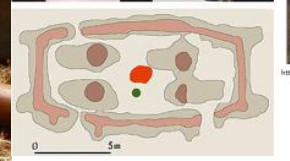

Överst interiör efter Foteviksmodellen. Underst planen som bland annat visar härden (rött) och fyndplatsen för bägaren och glasskålen (grönt).

Bronsbägaren och glasskålen funna i Uppåkratemplet

Svenska Utgrävningar

Vikingars Resor

BIRKA

Birka var ett vikingatida samhälle som anlades ca år 750 och som beboddes till ca år 975. Denna bebyggelse som växte fram brukar kallas för "Sveriges första stad"men det finns även andra stadsliknande bosättningar som är äldre, till exempel Uppåkra i Skåne. Birka tjänade främst som en viktig handelsplats på ön Björkö i Mälaren i Ekerö kommun. Tillsammans med den närbelägna Hovgården på Adelsö, med bland annat en kungsgård, har Birka tagits upp på Unescos världsarvslista.

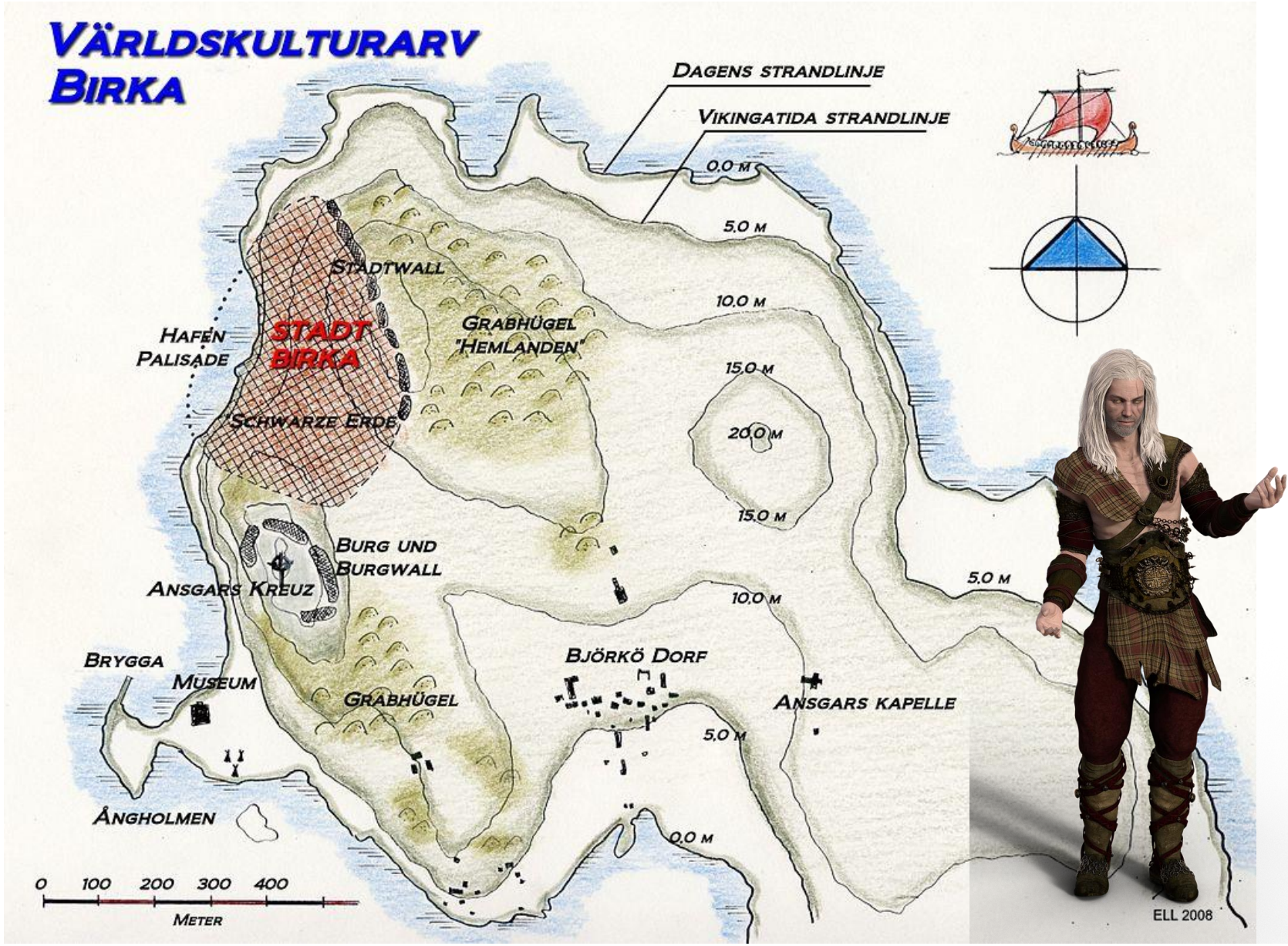

Birka

Birka

Birka var under den slutande vendeltiden och under vikingatiden en viktig handelsplats i svearnas rike, vilken kan göra anspråk på att ha varit Sveriges första stad. Alltsedan medeltiden har Björkö i Mälaren, belägen i Adelsö socken, Uppland, ansetts vara identisk med denna handelsplats. Den enda skriftliga källan från tiden då Birka existerade är ärkebiskop Rimberts Vita Anskarii från runt 870, det vill säga en berättelse om Ansgars liv. Ansgar vistades själv i Birka två gånger. Birka nämns i Ansgarsvitan som Birca, vilket anses vara en latinisering av fornöstnordiska Bjǫrkey - Björkö. Birka omtalas av Adam av Bremen runt 1070 men platsen låg då öde. Stadsbildningen på Björkö uppvisar stora likheter med Hedeby i dagens Nordtyskland, men paralleller finns även till norska Kaupang.

Rekonstruktioner av vikingatida hus.

Man vet inte vilken förhistorisk kung som lät anlägga Birka omkring år 750 och hur stora hans maktbefogenheter var. På närbelägna Adelsö byggdes en kungsgård, Hovgården, varifrån kungen kunde övervaka handeln. Omkring 700–1000 personer antas ha varit bosatta i Birka när staden var som störst.

Idag finns närmare 3000 synliga gravar på Björkö.

Uppåkra namnet

Namnet Uppåkra nämns för första gången 1085 i Knut den Heliges gåvobrev till Lunds domkyrkokapitel. I detta skänks det följande: "I södra Uppåkra 4½ bol. I det andra Uppåkra lika många bol." Detta visar att kungamakten före denna tid ägt stora delar av de två byarna. Än i dag finns två Uppåkra, Stora och Lilla. De har efterträtt den förhistoriska bosättningen som var belägen i området mellan dem.

Området söder om Uppåkra kyrka. Det vita tältet skyddar 2009 års arkeologiska utgrävningar.

Vikingatida tempelbyggnader

De samtida skrivna källorna om vikingatidens religion och dess kult i Norden innan kristendomens införande är relativt få och mestadels influerade av kristna. I dessa framgår det till exempel att man utförde kulthandlingar på olika sätt och platser. Gutasagan berättar att man trodde ”på hult och hugar, vi och stavgårdar och på heden gud.” I flera dåtida skrifter omtalas också tempel eller heliga byggnader.

Vid utgrävningar i Uppåkra strax söder om Lund har man funnit rester efter ett tempel som stått här i flera hundra år före nedläggningen i slutet av 900-talet. Då hela byggnadens yta kunnat grävas fram och då platsen är oskadad från senare nedgrävningar har för första gången ett fornnordiskt tempel kunnat studeras i sin helhet rent arkeologiskt.

Rester efter själva byggnaden består av nedgrävningar till de stolpar och träväggar som en gång funnits på platsen. Olika golvlager har också kunnat identifieras och man har också kunnat fastslå att templet under århundradena varit utsatt för nödvändiga ombyggnader. Materialet har varit trä som stått nedgrävt i marken.

Inne i Uppåkratemplet har man påträffat en bronsbägare och en glasskål. Den ca 20 cm höga bägaren är dekorerad med band av tunna guldbleck med instämplade bilder. Glasskålen kommer från området norr om Svarta havet. Skålen, som är tillverkad med två lager av glasmassa, kan dateras till ca 500-talet.

UPPÅKRATEMPLET

Kulten tycks ha varit centrerad kring Oden, av vilken man har funnit en trolig avbildning. Figuren i fråga har mycket gemensamt med fynd på andra områden i Skandinavien och även avbildningar på hjälmen från Sutton Hoo. Även de spjutspetsar som medvetet har förstörts och begravts längs med stolparna vittnar om en kult ägnad spjutguden. Andra vapen som funnits är knivar, pilspetsar och svärd. Dessa kan tolkas som segeroffer ägnade Oden och Freja och inspirerats av romerska offer. Dock tror man Odens roll i kulten inte bara var som krigsgud, utan även som helare. En läkekult kring kvinnliga helare tycks ha spelat en central roll i kulten. Man har funnit likadana kirurgiska verktyg som använts av fältläkare i den romerska armén. Nordiska legosoldater i den romerska militärmakten tycks ha hämtat hem kunskapen söder ifrån. Man har gissat att den "stad" som omnämns av Saxo dit Sigurd Ormiöga skall ha förts för att helas efter att ha sårat i en fälttåg i Skåne och räddats av Oden, ska hänvisa till Uppåkra, baserat på fynden vid platsen.

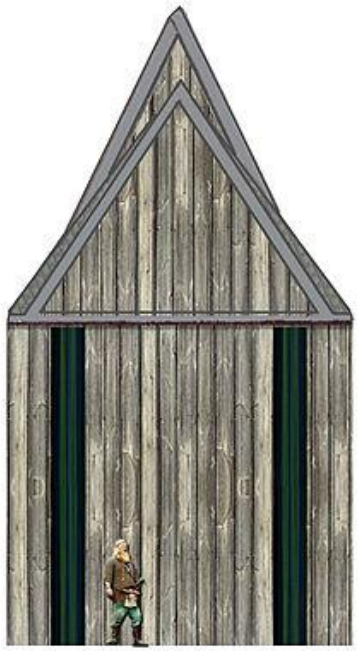

https://sv.wikipedia.org/wiki/Upp%C3%A5kra#/media/Fil:The_tempel_of_Uppakra_Sweden.jpg

Inne i Uppåkratemplet har man påträffat en bronsbägare och en glasskål. Den ca 20 cm höga bägaren är dekorerad med band av tunna guldbleck med instämplade bilder. Glasskålen kommer från området norr om Svarta havet. Skålen, som är tillverkad med två lager av glasmassa, kan dateras till ca 500-talet.

Kulten tycks ha varit centrerad kring Oden, av vilken man har funnit en trolig avbildning. Figuren i fråga har mycket gemensamt med fynd på andra områden i Skandinavien och även avbildningar på hjälmen från Sutton Hoo. Även de spjutspetsar som medvetet har förstörts och begravts längs med stolparna vittnar om en kult ägnad spjutguden. Andra vapen som funnits är knivar, pilspetsar och svärd. Dessa kan tolkas som segeroffer ägnade Oden och Freja och inspirerats av romerska offer. Dock tror man Odens roll i kulten inte bara var som krigsgud, utan även som helare. En läkekult kring kvinnliga helare tycks ha spelat en central roll i kulten. Man har funnit likadana kirurgiska verktyg som använts av fältläkare i den romerska armén. Nordiska legosoldater i den romerska militärmakten tycks ha hämtat hem kunskapen söder ifrån. Man har gissat att den "stad" som omnämns av Saxo dit Sigurd Ormiöga skall ha förts för att helas efter att ha sårat i en fälttåg i Skåne och räddats av Oden, ska hänvisa till Uppåkra, baserat på fynden vid platsen.

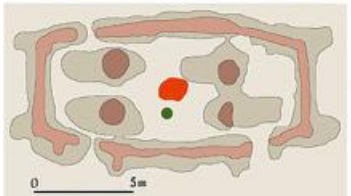

Överst interiör efter Foteviksmodellen. Underst planen som bland annat visar härden (rött) och fyndplatsen för bägaren och glasskålen (grönt).

https://sv.wikipedia.org/wiki/Vikingatida_tempelbyggnader#/media/Fil:Chalice_and_bowl_-_Upp%C3%A5kra_finds_-_Sweden.jpg

Bronsbägaren och glasskålen funna i Uppåkratemplet

Den äldre stadslika bosättningen

Uppåkra är känd för arkeologiska utgrävningar med osedvanligt många och exklusiva fynd från järnåldern, då det låg en stadsliknande bosättning på runt 40 hektar. Uppåkra kan ha varit en av Skandinaviens största och mest långvariga järnåldersstäder. Utgrävningen är fyndrik. Uppåkra var betydligt större och mer långvarigt (drygt 1000 år) än det delvis samtida Birka på Björkö (7 hektar under ca 200 år).

Det finns många teorier om varför det betydande vikingatida Uppåkra flyttades till Lund, som att det berodde på försvarsskäl efter att ha blivit nedbränt, och på Lunds läge vid en viktig landsvägskorsning, på mark som inte hörde till någon by och intill en viktig källa och kultplats. Flytten sätts i samband med att Skåne kristnades och att Danmark enades under en gemensam kung.

Ett mycket omfattande arkeologiskt material har kunnat tillvaratagas i området runt Uppåkra kyrka. De första fynden i Uppåkra fann man när en lada skulle byggas på 1930-talet. Det äldsta fyndet på platsen är en 4 000 år gammal grav. Fler än 20 000 föremål har hittats - brons, guld och silver blandat med offerben från djur och människor.

Samlingen med ben är unik

Samlingen ben är unik. 1990 väckte några arkeologiintresserade amatörer från Bornholm intresset att få undersöka området med metalldetektorer. Tillsammans med arkeologiska institutionen i Lund gjordes en sådan metallsökning som omedelbart resulterade i mängder med fynd i det av plogen omrörda övre jordlagret. Fyndens mångfald och karaktär indikerade ett betydande maktcentrum. Med ekonomisk hjälp från Gad Rausing har utgrävningar därefter gjorts under flera år, varvid bland annat rester efter ett hednatempel och en större hallbyggnad grävts fram strax söder om den nuvarande kyrkan. Bebyggelse har existerat på platsen från omkring 100 e.Kr till slutet av 900-talet.

Det forntida Uppåkra nämns inte i historiska dokument som fallet är med Lejre i Danmark och Gamla Uppsala i Sverige. I Egil Skallagrimssons saga beskrivs hur Egil vid mitten av 900-talet, på färd från Baltikum genom Öresund, plundrar en rik köpstad vid namn Lund. Staden låg en bit in i landet och var omgiven av en träborg. Uppgiften kan åsyfta Uppåkra men då sagan nedtecknats först på 1100-talet anses den vara osäker som källa.

Tre högars marknad

I diskussionerna om det äldsta Lund har sedan slutet av 1500-talet hela tiden figurerat en speciell marknad – ”Tre högars marknad” – som skulle ha existerat redan långt före stadens tillkomst. Herman Chytræus berättar 1599 i sin Monumenta Scanensia om ett hedniskt kultställe, bestående av en ljuvlig lund med många klara källor som fordom skulle ha funnits i trakten av tre högar öster om staden. Dit strömmade folket samman för att dyrka de tre gudarna Tor, Oden och Frigga, vilka stod som bilder på högarna. Denna framställning är dock inte att räkna som trovärdig.

Vid medeltidens slut och långt senare hade Lund två årsmarknader. Den ena inföll den 10 augusti och var domkyrkans skyddshelgon Laurentius festdag, den andra marknaden, "Tre högars marknad" hölls på våren. År 1504 anges marknadstiden för denna till ”näst efter påska” och 1516 till måndagen näst efter Kristi himmelsfärdsdag. På platsen vid Uppåkra kyrka finns i dag två gravhögar från bronsåldern, Storehög och Lillehög, men det har funnits ytterligare en på nuvarande Uppåkra kyrkas kyrkogård.

BIRKA

UPPÅKRA

Långhus

ODEN

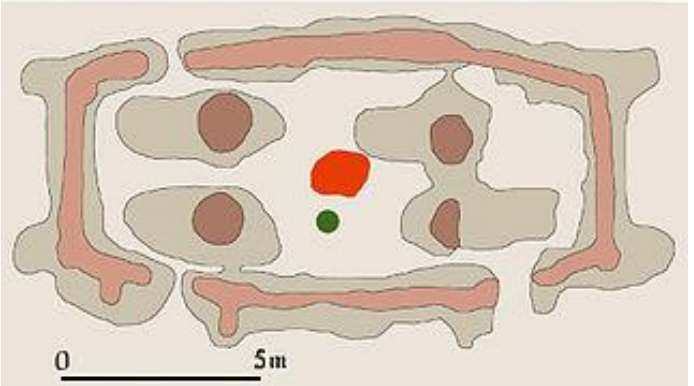

Överst interiör efter Foteviksmodellen. Underst planen som bland annat visar härden (rött) och fyndplatsen för bägaren och glasskålen (grönt).

https://sv.wikipedia.org/wiki/Vikingatida_tempelbyggnader#/media/Fil:Chalice_and_bowl,_Upp%C3%A5kra_finds,_Sweden.jpg

Bronsbägaren och glasskålen funna i Uppåkratemplet

Uppåkrastenen (även benämnd Hjärupstenen) är en runsten i Hjärup, Staffanstorps kommun, Skåne.

§A Nafni resþi sten þæssi æftiʀ Toka, broþur sin.
§B Han warþ wæstr døþr.
Översättning till nusvenska:

Namne reste sten denna efter Toke, broder sin, han vart väster(ut) död.

Ansgar

År 829 sändes benediktinermunken Ansgar till nuvarande Sverige eftersom en kristen missionär efterfrågats av sveakungen Björn. Vid ankomsten begav sig Ansgar först till kungsgården vid Hovgården på Adelsö för att få kungens tillstånd att verka i Birka. Där grundade Ansgar sedan en kristen församling. Till missionsbiskop för sveaväldet utsågs 832 en släkting till Ebo vid namn Gautbert, som grundade en kyrka i Birka. De troendes antal ska under Gautberts första tid ha ökat, men det asatroende folket tvingade Gautbert att fly ur riket. År 852 återkom Ansgar och fann sin församling i upplösning, men han återupprättade den och byggde ett kapell på mark som kung Olof skänkte. Två kyrkklockor sändes till Birka av abboten i tyska Fulda (som dog 856), men det är okänt om dessa kom till användning.[6][7] Erimbert, Gautberts systerson, får ansvar Korssmycken i gravar visar att några var kristna fram till sin död, men sveafolket fortsatte också att dyrka sina gamla nordiska gudar. Ansgars bidrag till Sveriges kristnande blev inte bestående. När Unni, ärkebiskop av Bremen, anlände till Birka 936 så fann han inga spår av missionen. Biskopen avled under vistelsen. Kung Ring var då sveakung enligt Adam av Bremen. Utifrån hans formuleringar så har en del historiker dragit slutsatsen att Birkakungarna inte längre var bosatta på Adelsö vid kung Rings tid.

https://sv.wikipedia.org/wiki/Birka#/media/Fil:Birka_Svarta_jorden_1991.jpg

Den svarta jorden

Den svarta jorden i Birka är det cirka sju hektar stora område av svart jord som under cirka 250 år från 750 till 1000 e.Kr var platsen för Birkas stadsliknande bebyggelse. Utgrävningar har företagits i Svarta jorden åtminstone sedan 1600-talet, men det var främst under 1870- och 80-talen som dessa fick en mer vetenskaplig prägel. Utgrävningarna som Riksantikvarieämbetet företog mellan 1990 och 1995 omfattade cirka 350 m^2. Svarta jorden är registrerad som fast fornlämning – Raä 119 i Adelsö socken.

Flertalet av fynden från grävningarna i Svarta jorden finns idag, tillsammans med en mängd lösfynd funna vid jordbruksarbete i samma område, i Statens historiska museums samlingar.

Silverkors från kvinnogravar på Birka.

JOHAN HADORPH (1630-1693)

Redan på 1680-talet utförde fornforskaren Johan Hadorph grävningar på Björkö. Han fann den ”swarteste Kohlen aff upbrände Husen, hwarest Bönderne hafwa sin fetaste Åcker”. Platsen för stadsbebyggelsen kallas fortfarande för ”svarta jorden”. Denna ligger på öns nordliga del och kringgärdas av en jordvall. Jordvallen slutar i söder i Borgberget med rester efter en befästning. Utanför vallen finns stora gravområden. Här har bland annat påträffats rika så kallade kammargravar, det vill säga djupt nedgrävda schakt med intimrade väggar.